

RAPPORT

Resultaten van het archeologisch vooronderzoek van de sites Gulden Ram en hoek Sint-Katelijnestraat - Zelestraat in Mechelen

Bart Robberechts

Colofon

Auteur :	Bart Robberechts
Bouwplaats :	Sint-Katelijnestraat 122-126 en 145-151 Zelestraat 107-113 Mechelen, afd. 1, sectie A, nrs. 250 C2, 252 E, 252 F, 254 A, 508 G, 508 L, 509 B, 510 K, 510 L, 510 M en 510 P
Uitvoerder :	Stad Mechelen I dienst Archeologie Grote Markt 21, 2800 Mechelen T 015 29 77 37 archeologie@mechelen.be www.mechelen.be
Archeologen :	Bart Robberechts (projectleider) en Liesbeth Troubleyn
Interne projectcode :	MSKZ
Wettelijk depot :	D/2012/0797/059

Opgraving ☐		Prospectie ☒	
Vergunningsnummer:	2011/123		
Naam aanvrager:	ROBBERECHTS Bart		
Naam site:	Mechelen, Sint-Katelijnestraat 147-151		

Inhoud

1. Inleiding	4
2. Bureaustudie	5
2.1 Geologische en bodemkundige context	5
2.2 Archeologische en historische context	5
2.3 Impact van de geplande ingrepen	6
3. Proefputjes	8
3.1 Proefput 1	8
3.2 Proefput 2	9
3.3 Proefput 3	10
3.4 Proefput 4	12
3.5 Proefput 5	14
4. Besluit en aanbevelingen	15
5. Bibliografie	16

Het opgravingsarchief wordt integraal bewaard bij de stedelijke dienst Archeologie en kan daar geraadpleegd worden.

1. Inleiding

De aanleiding voor dit archeologisch vooronderzoek is de realisatie van een stadsvernieuwingsproject ter hoogte van het historische pand "Gulden Ram" met aanpalende gebouwen (Sint-Katelijnestraat 145-151) en, aan de overzijde van de Sint-Katelijnestraat, op de hoek met de Zelestraat (Sint-Katelijnestraat 122-126 en Zelestraat 107-113). Stad Mechelen is in deze bouwheer en het project wordt geleid door de stedelijke dienst Stadsvernieuwing en stadsontwikkeling. De site van de "Gulden Ram" en aanpalende gebouwen meet circa 460m² in oppervlakte, de site aan de overzijde van de Sint-Katelijnestraat is ongeveer 620m² groot.

Bij de vergunningsaanvraag voor de realisatie van het stadsvernieuwingsproject (bijzondere procedure, art. 4.7.26 § 4 2° van de Vlaamse Codex Ruimtelijke Ordening) adviseerde het agentschap Ruimte en Erfgoed¹ afdeling Antwerpen om voorafgaand een archeologisch onderzoek uit te voeren, aangezien "gelet op de locatie en de omvang van het project (.) de kans reëel (is) dat er bij de realisatie hiervan archeologische monumenten worden aangetroffen."² Ook de stedelijke dienst Archeologie adviseerde om voorafgaand een - weliswaar beperkt - archeologisch onderzoek te laten plaatsvinden.³ In overleg tussen de het agentschap Ruimte en Erfgoed afdeling Antwerpen en de stedelijke dienst Archeologie werd besloten dat dit onderzoek in een eerste fase zou bestaan uit een bureaustudie en het graven van enkele proefputjes. Besloten werd ook dat het onderzoek zou worden uitgevoerd door de stedelijke dienst Archeologie. Door de archeoloog-projectleider werd hiertoe een prospectievergunning aangevraagd bij het agentschap Ruimte en Erfgoed.⁴ Indien nodig zou nadien een vervolgonderzoek kunnen plaatsvinden, afhankelijk van de resultaten van de bureaustudie en de proefputjes.

¹ Inmiddels gekend als het agentschap Onroerend Erfgoed

² Brief van Ruimte en Erfgoed Antwerpen dd. 16 december 2010

³ Advies van de stedelijke dienst Archeologie dd. 29 december 2010

⁴ Vergunningsaanvraag door Bart Robberechts dd. 23 maart 2011

2. Bureaustudie

2.1 Geologische en bodemkundige context

Op 24 en 25 juni 2010 waren door studiebureau Burges Geoconsult een aantal sonderingen uitgevoerd. Het sonderingsverslag⁵ vermeldt dat de ondergrond uit Tertiair fijn zand bestaat, met glauconiet en enkele kleinivelaus (zand 'van Ruisbroek', formatie van Zelzate). Daarboven werd tijdens het Quartair een pakket leemhoudend zand afgezet waarop zich de humusbodem ontwikkelde. Aangezien het plangebied in de overstromingsvlakte van de Dijle ligt, zijn bovenop deze stevige sedimenten ook nog slappe alluviale sedimenten afgezet. Helemaal bovenaan, deels ingesneden in deze alluviale sedimenten, bevindt zich een antropogene ophogingslaag die onder meer gekenmerkt wordt door de aanwezigheid van bouwpuin en nederzettingsafval.

Aangezien het plangebied deel uitmaakt van een bebouwde zone (code OB), biedt de bodemkaart geen bijkomende informatie.⁶

2.2 Archeologische en historische context

Het plangebied maakt integraal deel uit van de laatmiddeleeuwse stadskern en ligt op korte afstand van CAI-locaties 102284 'Zelestraat I (Klein Begijnhof)', 102285 'De Noker (Godshuis Heilige Drievuldigheid)', 102297 'Heembeemd-Klein Begijnhof' en 156155 'Sint-Katelijnestraat II', waar de afgelopen decennia diverse archeologische bouwhistorische resten uit de middeleeuwse en postmiddeleeuwse periode zijn aangetroffen.⁷ De Sint-Katelijnestraat behoort tot de belangrijkste straten van het middeleeuwse Mechelen, gekenmerkt door aaneengesloten bebouwing.

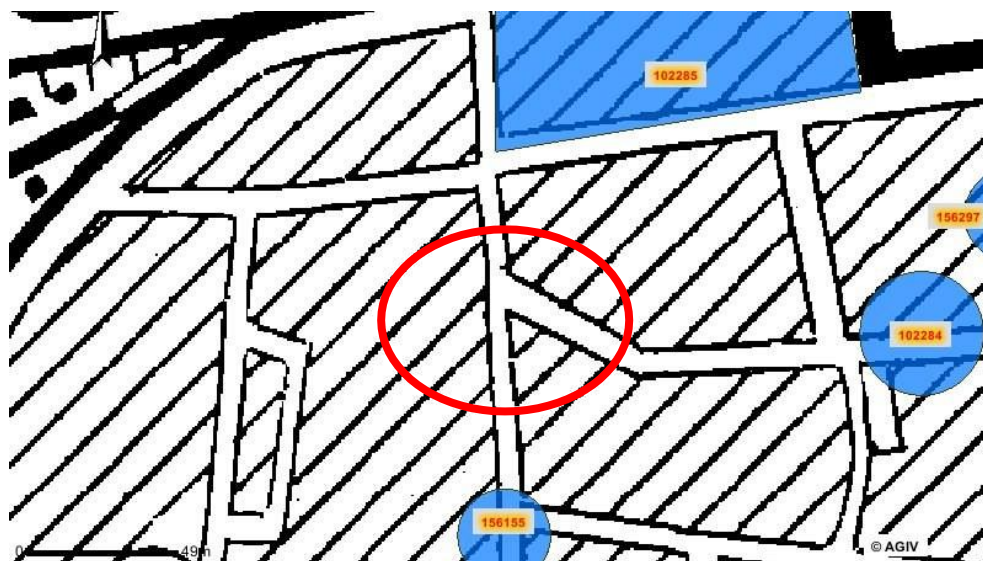

Fig. 1 met in het rood de onderzoekslocatie en in het blauw de CAI-locaties

Waar nu Sint-Katelijnestraat 145 staat, liep vroeger de Heergracht, een van de vele vlieten die eertijds als open water door de lager gelegen delen van de Mechelse binnenstad liepen. Rond 1900 werden deze vlieten omwille van de hygiëne dichtgegooid en vervangen door riolering. Waar de vliet de Sint-Katelijnestraat kruiste, bevond zich de Katelijnebrug.⁸ Sint-Katelijnestraat 147 en 149 vormen samen het historische pand

⁵ Sonderingsverslag FS.035/548.4234 dd. 29 juni 2010

⁶ <http://geo.vlaanderen.agiv.be/geo-vlaanderen/bodemkaart/>

⁷ <http://cai.erfgoed.net/cai/>

⁸ Installé H., Rombaut H. & Croenen G. 1997: p. 140

"Gulden Ram", waarvan de geschiedenis minstens teruggaat tot de 16de-17de eeuw.⁹ Aan de overzijde van de Sint-Katelijnestraat, achter de panden die op deze straat uitgeven, ligt een beluik. Het beluik is toegankelijk via de Zelestraat en is kenmerkend voor de woonomstandigheden van het 19de-eeuwse stadsproletariaat.

Fig. 2 met in het rood de perimeter van het plangebied en in het paars de Heergracht

2.3 Impact van de geplande ingrepen

Sint-Katelijnestraat 145 wordt integraal afgebroken, met inbegrip van de bijgebouwen. In de toekomst kan hier eventueel een stuk van de vliet weer worden opengelegd. Dit laatste is momenteel evenwel nog niet aan de orde. Het historische pand "Gulden Ram" (Sint-Katelijnestraat 147-149) blijft behouden en wordt grondig gerenoveerd, net als Sint-Katelijnestraat 151. In beide panden blijven de bestaande kelders behouden, mits het uitbreken van de oude keldervloer en het storten van een nieuwe. Ook op het gelijkvloers wordt na het uitbreken van de bestaande vloeren en uitgraven tot maximaal 0,50m diepte een nieuwe vloerplaat voorzien, met - op plaatsen waar geen kelders aanwezig zijn - daaronder een laag gestabiliseerd zand. Langs de muren worden micropalen geboord om voor de nodige stabiliteit te zorgen.¹⁰ De impact op het bodemarchief is dus eerder beperkt. Wel moet er rekening worden gehouden met de mogelijkheid dat onder de bestaande vloer nog oudere vloerniveaus bewaard zijn, in het bijzonder bij de "Gulden Ram". Het kan nuttig zijn om deze eventuele vloerniveaus te documenteren en te onderzoeken. De informatie die daarbij wordt verzameld, kan immers van wezenlijk belang zijn voor een goed begrip van de bouwhistorie van de site. Uit het sonderingsverslag van Burges Geoconsult bleek trouwens dat een sondering in het pand vlak naast de "Gulden Ram" (Sint-Katelijnestraat 151) mislukt was omwille van de aanwezigheid van een vloer (ondoordringbaar) op circa 0,60m diepte.¹¹

Aan de overzijde krijgt Sint-Katelijnestraat 122 een grondige facelift, met behoud van de aanwezige structuur. Sint-Katelijnestraat 124 wordt samen met alle achterliggende

⁹ Eeman M., Kennes H. & Mondelaers L. 1984: p. 433

¹⁰ Bouwdossier 2010/1147 en mondelinge mededeling stedelijke dienst Stadsvernieuwing en stadsontwikkeling

¹¹ Sonderingsverslag FS.035/548.4234 dd. 29 juni 2010

gebouwen (inclusief Zelestraat 109 en 113) gesloopt en vervangen door nieuwbouw. Zelestraat 107 en 111 blijven omwille van hun historische waarde (het 19de-eeuwse beluik) behouden, maar worden samengevoegd tot één woning. Ook de gevels van het hoekpand (Sint-Katelijnestraat 126) blijven behouden, maar binnenin krijgt dit pand een nieuwe betonnen draagstructuur. Veel van de bestaande funderingen blijven behouden en er worden geen nieuwe ondergrondse ruimten (kelders) gecreëerd.¹² Net als aan de overzijde van de Sint-Katelijnestraat is de impact op het bodemarchief dus eerder beperkt. Ook hier dient evenwel rekening te worden gehouden met de mogelijke aanwezigheid van oudere vloerniveaus onder de bestaande vloer.

¹² Bouwdossier 2010/1147 en mondelinge mededeling stedelijke dienst Stadsvernieuwing en stadsontwikkeling, met dank aan Cindy Wynants

3. Proefputjes

Om zicht te krijgen op de aan- of afwezigheid van oudere vloerniveaus binnen de geplande verstoringsdiepte (maximaal 0,50m) werd besloten om enkele proefputjes aan te leggen, meer bepaald ter hoogte van het pand "Gulden Ram" (Sint-Katelijnestraat 147-149). Bovendien werden drie bestaande sonderingsputjes in de panden Katelijnestraat 124 en 126 (het resultaat van eerdere, niet-archeologische sonderingen) geïnspecteerd en gedocumenteerd.

Fig. 3 met aanduiding van de sites op de topografische kaart

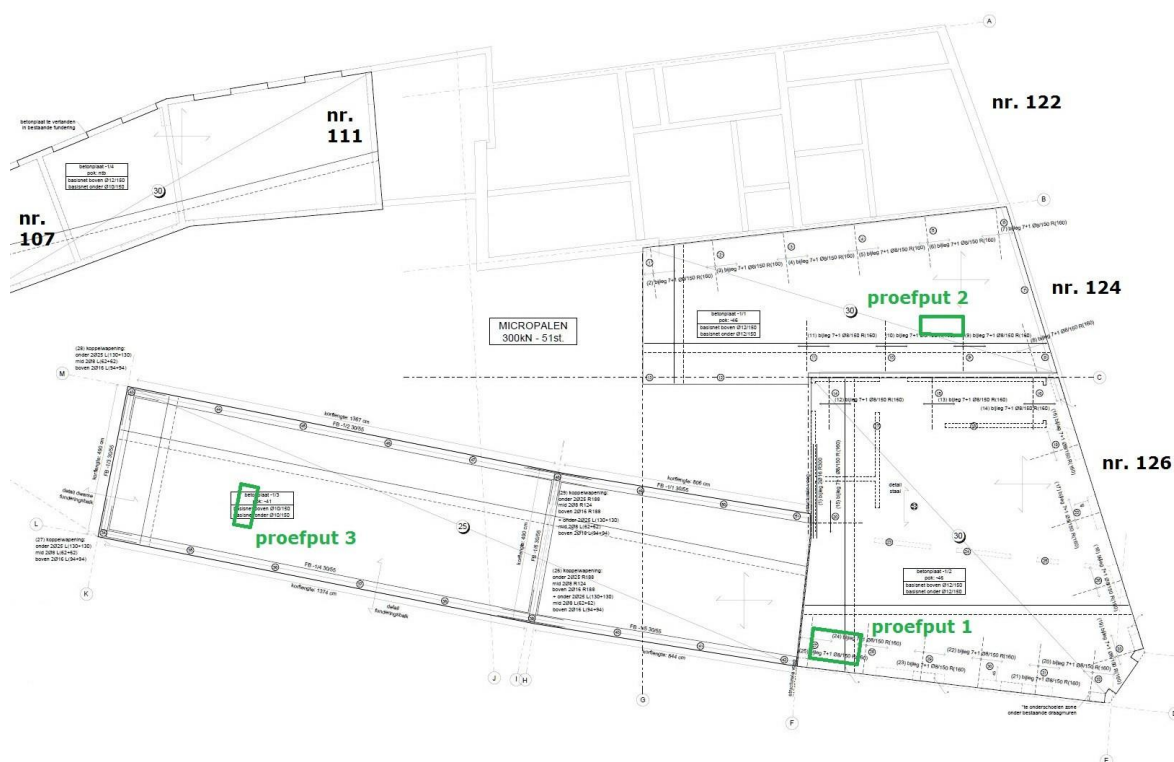

Fig. 4 met aanduiding van proefputjes 1 tot 3 in het groen, op het funderingsplan 'nieuwe toestand' uit het bouwdoossier

3.1 Proefput 1

In proefput 1 (Sint-Katelijnestraat 126) troffen we eerst een circa 0,20m dikke 20ste-eeuwse laag met van boven naar onder een vloer in gedecoreerde cementtegels, een

opmaaklaag, een klein stukje opgaand muurwerk (noordgevel) en een ophogingspakket dat onder meer papiersnippers bevatte (spoornummers 1, 2, 3 en 12). De bodem van proefput 1 bevond zich op circa 1m diepte.

Vlak onder het 20ste-eeuwse pakket bevond zich een vloer van ongeglazuurde oxiderend gebakken tegels (formaat 21x21cm) in een wit kalkmortelbed, bovenop een opmaaklaag (spoornummers 4 en 5). Deze opmaaklaag was aangelegd op een dikke zandige afbraaklaag (spoornummer 9; tussen 0,25 en 0,70cm diepte). De afbraaklaag bevatte naast veel baksteen en mortel ook wat metaalresten en glasscherven. Onder de afbraaklaag bevond zich een puinarm pakket van zandige leem met hier en daar wat houtskool (spoornummer 10). In dit laatste pakket tekende zich een kleine kuil af met daarin nogal wat baksteenfragmenten (spoornummer 11).

Langs de bestaande noordgevel kwam onder de oudste opmaaklaag (spoornummer 5) een rommelig gebouwde muur uit baksteen (diverse formaten) en witte tot lichtgele kalkmortel tevoorschijn. Mogelijk gaat het om een fundering (spoornummer 6). Parallel met deze laatste maar iets meer naar binnen toe (deels van elkaar gescheiden door een puinrijk pakket: spoornummer 7) en pas zichtbaar vanaf een diepte van 0,58m, liep een netjes gebouwd muurtje uit baksteen (formaat 14x6,5x3cm) met verstek en witte tot lichtgele kalkmortel (spoornummer 8). Deze bakstenen bleken zwartgeblakerd. Wellicht gaat het om resten van een schouw, gezien ook de assen en sintels die in een kleine opening in de muur werden aangetroffen (spoornummer 13).

Ondanks de afwezigheid van goed dateerbare vondsten lijkt het erop dat de meeste sporen te dateren zijn na de middeleeuwen, onder meer gezien het kleine baksteenformaat en het gebruik van witte (tot lichtgele) kalkmortel. Enkel het onderste puinarme pakket (spoornummer 11) is mogelijk wat ouder. Dat laatste bevindt zich evenwel buiten de geplande verstoringsdiepte.

Fig. 5 bovenaanzicht van proefput 1 met aanduiding van de spoornummers

3.1 Proefput 2

In proefput 2 (Sint-Katelijnestraat 124) troffen we onder een 20ste-eeuwse vloer in cementtegels met bijhorende opmaaklaag (spoornummers 1 en 2) de resten aan van een uitgebroken vloer van ongeglazuurde oxiderend gebakken tegels (spoornummer 3; formaat 16x16cm). Gezien het gebruik van witte kalkmortel lijkt ook deze laatste vrij recent. Onder deze uitgebroken vloer bevond zich een vrij dikke opmaaklaag. Onderaan,

op een diepte van bijna 0,50m, in de zuidoostelijke hoek van proefput 2 waren tenslotte nog wat resten van mogelijk een derde vloerniveau bewaard.

Fig. 6 profielfoto van proefput 2 met aanduiding van de spoornummers

3.2 Proefput 3

Het is niet duidelijk of de opmaaklaag (spoornummer 2) die in proefput 3 (bijgebouw van Sint-Katelijnestraat 126) werd aangetroffen, behoort tot de bestaande vloer in grote cementtegels (spoornummer 1; formaat 30x30x4cm) of tot een andere, verdwenen vloer. Onder de vloer bevonden zich de resten een muurtje uit baksteen (spoornummer 3; formaat 18x8,5,5cm) en lichtgele tot grijze kalkmortel, gemetseld in kruisverband. Mogelijk betreft het een funderingsmuurtje. Aan beide zijden van het muurtje bevond zich een donkere laag zand met fragmenten van bakstenen, tegels en houtskool (spoornummer 4). Onder die zwartbruine laag werd een afbraaklaag aangetroffen, rijk aan baksteen- en tegelfragmenten (spoornummer 6). In dat pakket bevond zich ook nog een restant van een muurtje in baksteen (spoornummer 5; formaat 16x7x4cm) en lichtgele kalkmortel. Het muurtje bleek slechts een halve steen dik.

Fig. 7 profielfoto van proefput 3 met aanduiding van de spoornummers

De muur die de scheiding vormde tussen het bijgebouw van Sint-Katelijnestraat 126 en Zelestraat 113 bleek aan de zijde van het bijgebouw een dichtgemetselde deuropening te hebben, voorzien van een omlijsting in natuursteen en een groot schouderboogvormig bovenlicht. Aan de andere zijde van de muur had men een schouw gebouwd.

Fig. 8 met aanduiding van de scheidingsmuur tussen het bijgebouw van Sint-Katelijnestraat 126 en Zelestraat 113 (deel van beluik) in het groen

Fig. 9 met aanduiding van de dichtgemetselde en voor een groot deel achter een trap verborgen deuropening met omlijsting in natuursteen en bovenlicht

3.3 Proefput 4

Proefput 4 werd aangelegd in de voorste kamer van het pand "Gulden Ram" (Sint-Katelijnestraat 147-149), parallel met de voorgevel. De proefput werd uitgegraven tot een diepte van circa 0,65m. Onder een 20ste-eeuwse vloer in cementtegels met bijhorende, vrij dikke opmaaklaag (spoornummers 1 en 2) troffen we een dun pakketje met veel fragmenten van tegels en brokjes witte kalkmortel aan (spoornummer 3). Wellicht betreft het de resten van een uitgebroken vloer. Onder deze laag bevond zich een dikke laag met naast veel baksteenfragmenten en mortel (resten van afbraak) ook heel wat sintels en aardewerkfragmenten (spoornummer 4). Mogelijk gaat het om een ophogingspakket. Aan zuidelijke zijde van de proefput kwamen onderaan dit vermoedelijke ophogingspakket nog twee sublaagjes voor, namelijk een lichter gekleurd laagje waarin puin en aardewerkfragmenten nagenoeg ontbraken (spoornummer 5) en een donker laagje met naast veel baksteenfragmenten, mortel, sintels en aardewerkfragmenten ook heel wat dakpanfragmenten (spoornummer 6). Onder dit dikke pakket werd op een diepte van circa 0,50m een puinarme gele laag aangetroffen (spoornummer 7) met wat houtskool. Aan noordelijke zijde van de proefput was in deze laag een kuil gegraven en met puin gevuld (mortel en baksteen- en tegelfragmenten; spoornummer 8). Beide laatste sporen bevatten geen goed dateerbare vondsten. Het aardewerk uit de bovenliggende sporen dateert van na de middeleeuwen, onder meer uit de 18de eeuw. Er werden geen vloerniveaus aangetroffen die in verband kunnen worden gebracht met de 16de-17de-eeuwse bouwgeschiedenis van het pand.

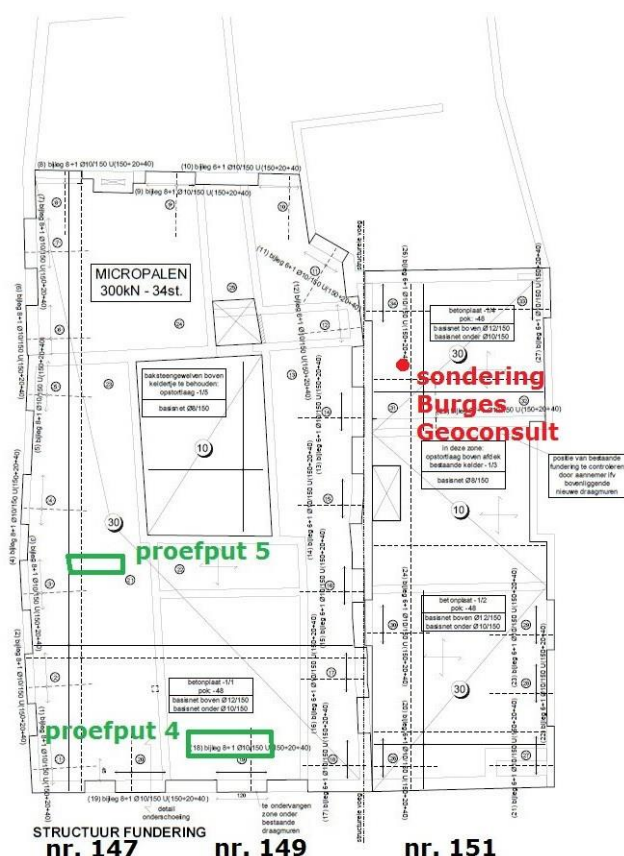

Fig. 10 met aanduiding van proefputjes 4 en 5 in het groen en in het rood de locatie waar bij een eerdere sondering op circa 0,60m diepte een vloer werd aangetroffen, op het funderingsplan 'nieuwe toestand' uit het bouwdoossier

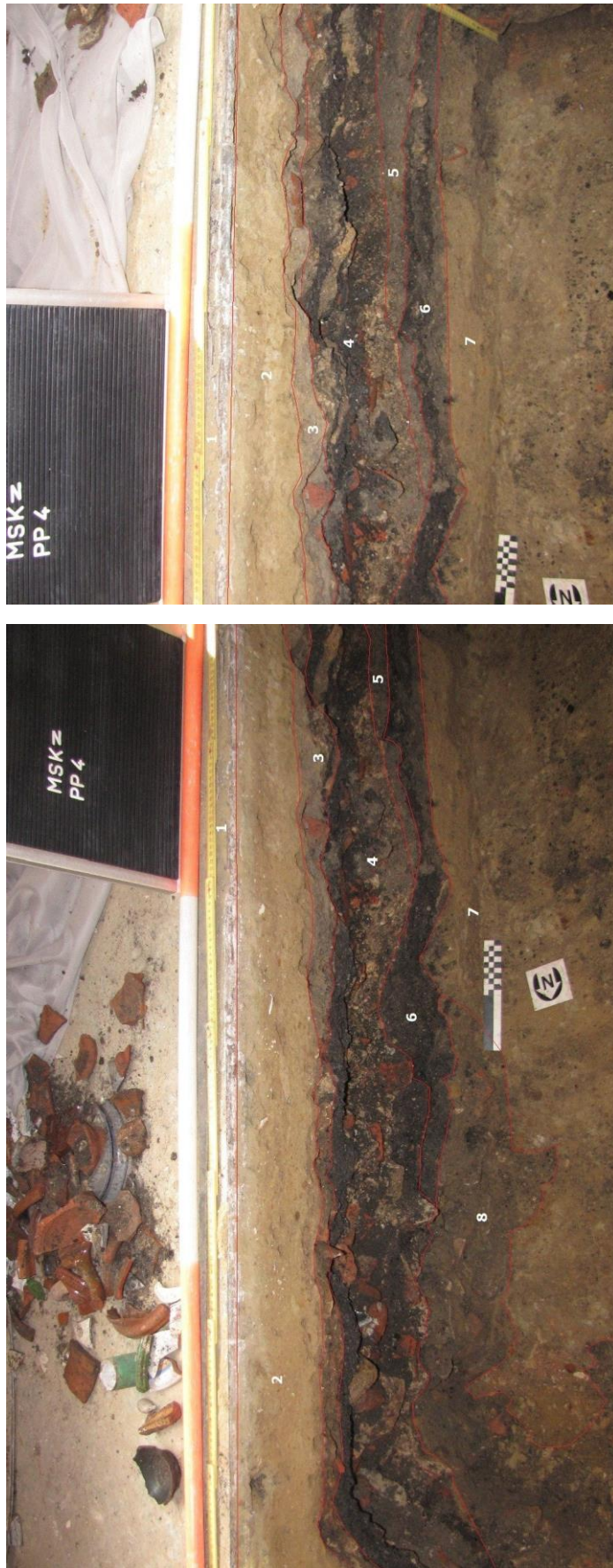

Fig. 11 en 12 profielfoto's van proefput 4 met aanduiding van de spoornummers

3.4 Proefput 5

De laatste proefput werd eveneens in het pand "Gulden Ram" (Sint-Katelijnestraat 147-149) gegraven, maar wat verder van de voorgevel verwijderd. De bodem van de proefput bevond zich op circa 0,55m diepte. Onder een 20ste-eeuwse vloer in cementtegels met bijhorende opmaaklaag (spoornummers 1 en 2) kwam een grijze puinlaag met veel fragmenten van bakstenen en vloertegels en/of dakpannen tevoorschijn (spoornummer 3), met daaronder een bruinere afbraaklaag met veel baksteenfragmenten en brokjes kalkmortel en wat houtskool (spoornummer 4). Onder deze lagen werd op een diepte van circa 0,50m een in situ restant van een vloer aangetroffen van ongeglazuurde oxiderend gebakken tegels (formaat 14x14cm) in een lichtgeel kalkmortelbed (spoornummer 5) en mogelijk de aanzet van een binnenmuurtje. Onder het stukje vloer bevond zich de bijhorende opmaaklaag (spoornummer 6). De 'oorspronkelijke', met de 16de-17de-eeuwse bouwgeschiedenis van het pand verbonden vloerniveaus bevinden zich waarschijnlijk nog wat dieper.

Fig. 13 profielfoto/bovenaanzicht van proefput 5 met aanduiding van de spoornummers

4. Besluit en aanbevelingen

Uit het vooronderzoek blijkt de archeologische potentie van de sites, alsook de impact van de geplande ingrepen. Van de verwachte oudere vloerniveaus werden onder de bestaande vloeren inderdaad restanten teruggevonden, hetzij in situ (proefputten 1 en 5), hetzij in de vorm van uitbraaksporen (proefputten 2, 3 en 4). Het bleek echter steeds om vrij recente vloeren te gaan (18de-20ste eeuw). Eventuele oudere vloerniveaus bevinden zich waarschijnlijk nog wat dieper, met andere woorden buiten de geplande verstoringsdiepte (maximaal 0,50m). Omdat dieperliggende sporen niet of nauwelijks worden geraakt, wordt een vervolgonderzoek dan ook niet nodig geacht.

Indien er tijdens de werken archeologische resten aan het licht komen, dan geldt evenwel de vondstmeldingsplicht zoals bepaald in artikel 8 (zie onder) van het Decreet van 30 juni 1993 houdende bescherming van het archeologisch patrimonium, gewijzigd bij de decreten van 18 mei 1999, 28 februari 2003, 10 maart 2006, 27 maart 2009 en 18 november 2011.

Art. 8. Eenieder die, anders dan bij het uitvoeren van vergunde archeologische opgravingen, een goed vindt waarvan hij weet of redelijkerwijs moet vermoeden dat het een archeologisch monument betreft, is verplicht hiervan binnen drie dagen aangifte te doen bij de administratie. De administratie stelt de eigenaar en de gebruiker, in geval zij niet de vinder zijn, en de betrokken gemeente(n) hiervan in kennis.

De gevonden archeologische monumenten en hun vindplaats moeten tot de tiende dag na de melding in onveranderde toestand door de eigenaar, gebruiker en vinder bewaard blijven, beschermd worden tegen beschadiging of vernieling en toegankelijk gesteld worden voor onderzoek door het Instituut, de administratie of zijn gemachtigde, zonder dat dit aanleiding kan geven tot het vorderen van enige schadevergoeding.

De termijn van tien dagen kan door de regering of haar gemachtigde ingekort worden na onderzoek of indien deze verplichting tot onverantwoord hoge kosten aanleiding zou geven, of verlengd worden.

De regering bepaalt de algemene beschermingsvoorschriften die op de bij toevalsvondsten gevonden archeologische monumenten van toepassing zijn.¹³

¹³ Besluit van de Vlaamse Regering van 20 april 1994 tot uitvoering van het decreet van 30 juni 1993 houdende de bescherming van het archeologisch patrimonium Onderafdeling b - Algemene beschermingsvoorschriften voor beschermde archeologische goederen en voor bij toevalsvondsten gevonden archeologische monumenten

5. Bibliografie

Eeman M., Kennes H. & Mondelaers L. 1984. Bouwen door de eeuwen heen, Inventaris van het cultuurbezit in België, Architectuur, Deel 9n, Stad Mechelen, Binnenstad. Gent, Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap Administratie Ruimtelijke Ordening en Leefmilieu Monumenten- en Landschapszorg.

Installé H., Rombaut H. & Croenen G. 1997. Historische Stedenatlas van België, Mechelen. Brussel, Gemeentekrediet.